

5. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Морис Хальбвакс. – М. : Новое изд-во, 2007. – 348 с.
6. Collective Memory of Political Events / ed. by J. W. Pennebaker, D. Paez, B. Rimé . – New Jersey, 1997. – 310 p.
7. Rewriting Russian history. Soviet interpretations of Russias past. – New York, 1962. – 431 p.

Анатолій Циганчук, Ксенія Циганчук

Друга світова війна в свідомості студентської молоді

У статті описано необхідність посилення уваги до формування історичної правди про Другу світову війну, яка сприятиме подоланню системи «радянських цінностей», що продовжують роз'їдати не лише історію, а й усі сторони життя українського суспільства.

Ключові слова: Друга світова війна, свідомість, студентська молодь, УПА, Волинь, історична правда.

Циганчук Анатолій, Циганчук Ксенія. Вторая мировая война в сознании студенческой молодежи. В статье описана необходимость усиления внимания к формированию исторической правды о Второй мировой войне, которая будет содействовать преодолению системы «советских ценностей», продолжающих разъедать не только историю, но и все стороны жизни советского общества.

Ключевые слова: Вторая мировая война, сознание, студенческая молодежь, УПА, Волинь, историческая правда.

Tsyganchuk Anatoliy, Tsyganchuk Ksenia. World War II in the Consciousness of Students. The article deals with the thought that it is necessary to strengthen the attention to the formation of the historical truth about WWII. It is affirmed that the historical truth will help to overcome the system of the «Soviet values», which continue to eat not only the history up, but also all parts of life of the Ukrainian society.

Key words: World War II, consciousness, students, Ukrainian insurrectional army (UIA), Volyn, historical truth.

За останні 20 років погляди українського суспільства на Другу світову війну 1939–1945 рр. зазнали суттєвих змін (неминуче повинні були зазнати). Погляди старших поколінь українців на Другу світову війну – своєрідна суміш ідеологічних штампів радянського періоду і «творчого опрацювання» валу нової інформації, не позбавленої перекосів і перекручень. У молодого покоління, свідомість якого повністю сформувалась у пострадянський період, було багато можливостей для того, щоб засвоїти іншу точку зору, сприйняти інші погляди. Зміст шкільного та вузівського курсів, присвячених Другій світовій війні 1939–1945 рр., суттєво оновився. Проте було б дуже сміливим судження про трансформацію поглядів сучасного українського студентства на цей складний період у житті України, що не опирається на факти. Аналіз публікацій, в т. ч. у періодичній пресі, свідчить, що і державні інституції, і науковці, і педагогічні практики йдуть шляхом пошуків правди про Другу світову війну і виховання на її уроках молодого покоління.

Цю проблему досліджували О. Завгородня, С. Кульчицький, Ю. Соколов, І. Тихий, Ю. Шаповал, О. Шморган та ін.

Наша мета – дослідити проблему за допомогою методів прикладної соціології, що має важливе значення з точки зору соціальної діагностики питання та отримання кількісних характеристик досліджуваної проблеми.

Задля цього в 2010–2011 рр. у Національному університеті водного господарства та природокористування ми провели анкетне опитування студентської молоді з метою виявити її оцінку Другої світової війни та подій, пов'язаних з нею. Опитували студентів молодших курсів усіх факультетів (500 чол.). Що стосується знань про цю складну сторінку історії, то лише 9 % молодих людей заявили про те, що їм добре відома історія і правда про Другу світову війну. Найбільш часто траплялися варіанти відповідей – «знаю в загальних рисах» (67 %). 24 % респондентів заявили про те, що вони не знають правди про Другу світову війну. Незнання «правди про Другу світову війну» та велика кількість відповідей «знаю в загальних рисах» можна пояснити як недостатньою поінформованістю молоді, так і суперечливістю джерел інформації. Лідерами в інформуванні молоді про цей період у житті країни є підручники й уроки з історії України (про це заявили 85 % респондентів). Але це всього кілька уроків у середній школі та одна лекція у вищому навчальному закладі. Друге за поширенням джерело інфор-

мації – радянські кінофільми (46 %). Кінофільми, створені протягом останніх 20 років, у яких військові дії 1939–1945 рр. подані інакше, ніж у радянський період, назвали 21 %. Частина респондентів вказали на сім'ю як на джерело інформації про Другу світову війну. Так, на запитання анкети «Як часто згадують про Другу світову війну у Вашій сім'ї?» ми отримали такі відповіді: «говорять про це часто» (18 %); «говорять про це час від часу» (34 %); «практично не згадують» (48 %). Звернемо увагу на те, що тема Другої світової війни дуже рідко стає темою розмов і обміну думками в компанії ровесників (5 %). Тому мозаїчні, неповні і поверхневі знання молоді про цей період в історії України скоріше правило, ніж виняток.

І не випадково, що сьогодні, більш ніж через 60 років, молоді громадяни однієї країни відзначають 9 Травня по-різному, з різним почуттям і різною пам'яттю. Це особливо засвідчили події 9 Травня 2011 р. у м. Львові. Для 37,8 % опитаних 9 Травня – це свято Перемоги Радянського Союзу над фашистською Німеччиною, для 11,3 % – перемогою країн антигітлерівської коаліції, для 43,1 % – День пам'яті про героїв війни, для 16 % – День скорботи за її жертвами.

Якою ж була та війна для України? 22,1 % респондентів бачать її насамперед, справедливою війною радянського народу, що захищався від зовнішньої агресії. Як війну між двома тоталітарними державами, що вели на території України, сприймають Другу світову війну 53,4 % опитаних. І справедливою, і такою, що вели дві тоталітарні держави на території України, – 14,7 %; не визначилися з відповіддю 8,4 % респондентів.

Перемога – це і перемога над колишніми міфами і травмами. Не право принизити іншого, а можливість звільнитися від приниження перед самим собою. Тож святкуючи День Перемоги, треба пам'ятати, що в Україні війна 2 чи 9 травня 1945 р. не закінчилася, що крім Великої Вітчизняної війни була ще й Друга світова війна, яка почалася не в 1941 р., а в 1939 р., і в якій брали участь не лише СРСР і Німеччина, – це була справді світова війна. Студентська молодь повинна знати, що між 1939-м і 1941-м роками. Радянський Союз був де-факто союзником нацистської Німеччини.

Відповідальність за розв'язання Другої світової війни опитані покладають передусім на фашистську Німеччину (38,5 %); на Радянський Союз (15,7 %); на країни Заходу (3,7 %); на всіх учасників війни в однаковій мірі (33,6 %); не визначилися з відповіддю 12,1 % опитаних. Вважають справедливим збереження пам'яті про військові злочини, скоєні під час Другої світової війни, 85 %. Краще закрити цю «сторінку» і більше не говорити про це – гадають 7 % обстежених. Не визначилися з відповіддю 8 % респондентів.

Верхом цинізму і ганьби в нашому суспільстві є ситуація з ветеранами війни, яка склалася в сучасній Україні, коли десятки тисяч справжніх героїв і воїнів УПА не можуть отримати статус «ветеран війни». Проте сотні тисяч людей 1932–1935 років народження, які входили до спецчастин НКВС, що воювали з бійцями УПА, або «роздобули» довідки про свою участь (у 9–12-річному дитячому віці) в доблесній праці в тилу ворога або розмінуванні у квітні 1945 р. різноманітних об'єктів, такий статус мають. Ця ситуація багато в чому пов'язана з діаметрально протилежними оцінками лідерами багатьох політичних партій діяльності ОУН-УПА та Червоної армії, що визволяли регіон від нацистів. Так, «ліві», всіляко борючись за вшанування ветеранів Великої Вітчизняної війни, які «захистили соціалізм», врятували «великий, могутній» Радянський Союз, в чому, мовляв, і полягає «велич» їх подвигу і приклад для наслідування молодих, одночасно характеризують бійців ОУН-УПА у найкращих традиціях закритих циркулярів КДБ не інакше, як прислужників фашистів, а то й карателів-есесівців.

«Праві» ж цілком справедливо бороняться, всіляко намагаючись спростувати брехню і наклепи щодо українського визвольного руху, нерідко при цьому впадають в іншу крайність. Так, відомий правозахисник Л. Лук'яненко та лідер крайньої правої «Свободи» О. Тягнибок наполягають на проведенні другого нюрнберзького процесу над комуністами. У Києві відкрито музей радянської окупації, в деяких містах і селах Західної України вчинили осквернення пам'ятних знаків воїнам «окупаційної» Червоної армії. Усе це результат емоційного сприйняття людьми цього питання, а не зважені, обдумані вчинки, що ґрунтуються на історичних фактах і ситуації, яка склалася в роки Другої світової війни, коли українці через свої переконання воювали по різні боки барикад.

Візьмемо, приміром, прагнення комуністів збудувати в східних і південних регіонах країни пам'ятники жертвам УПА, що будуть нагадуванням про звірства повстанців проти «мирних радянських людей». Справді, за різними даними, внаслідок терористично-бойової діяльності УПА загинуло від 25 до 35 тис. громадян. Багато з них були мирними жителями, лояльними до радянського режиму [2, 15]. З іншого боку, завзятим противникам націоналістів і особливо молодим людям, що

не знають правди про ці трагічні події, варто нагадати, що кожен десятий житель Західної України після вересня 1939 р. був розстріляний чи депортований із Західних областей України на Урал і до Сибіру. А всього з територій, отриманих СРСР за пактом Молотова–Ріббентропа, до Сибіру і на Урал вивезено 475,7 тис. українців, 139,6 тис. поляків, 23,6 тис. євреїв, 18,2 тис. литовців, латишів та естонців, 51 тис. білорусів [3, 5].

Уже після того, як були вигнані з української землі німецькі окупанти, вояки УПА, згідно зі своїми ідеалами та переконаннями, продовжували боротьбу за незалежність України з противником, котрий використовував проти них найновішу важку зброю, фактично аж до середини 50-х років. Лише за офіційними даними секретного циркуляра ЦК КПУ за період 1944–1945 рр. було вбито більш як 150 тис. бійців УПА–ОУН, заарештовано більш як 100 тис і депортовано до Сибіру більш як 200 тис. осіб [3, 5].

Ці приклади дадуть можливість студентській молоді побачити, що кількість жертв терору, який здійснювала радянська держава, обчислюється сотнями тисяч чоловік. І саме в подібних діях радянського режиму слід шукати причини тоталітарних течій в українському націоналізмі. Це, до речі, до питання про те, чому німцям вдалося створити в 1943 р. дивізію «СС Галичина». Крім того, радянські партизани на території Західної України поводитися анітрохи не краще повстанців, про що вказано у багатьох радянських документах, які не дають підстав сумніватися в їхній автентичності.

Частині студентської молоді (18 %) важко зрозуміти, чому напередодні Другої світової війни українські націоналісти змушені були співпрацювати з німцями. Ця співпраця, особливо тісна з 1937 р., пояснюється не стільки ідеологічними, скільки суто прагматичними міркуваннями. Українські націоналісти вважали гітлерівську Німеччину природним союзником у боротьбі проти СРСР, Польщі і вірили, що фюрер нацистів, діючи у власних інтересах, допоможе створити самостійну українську державу.

Це був «шлюб з розрахунку». Між тим, німецькі плани щодо Східної Європи виключали можливість встановлення незалежної української держави, а ОУН не могла йти на компроміс у цій справі – це була б утрата основної мети її існування. Ось чому, починаючи з вересня 1941 р., ОУН(б) почала вести наполегливу антинацистську пропаганду, яка впливала не лише на її членів, а й на все суспільство. Зрозуміло, що це була боротьба не лише на словах, це був необхідний період психологічної та організаційної підготовки до відкритого спротиву окупантам. Брутальна поведінка німецької влади зіграла на руку ОУН, оскільки пригноблене населення переконалося, що єдиним виходом для нього, єдиною альтернативою більшовикам є приєднання до ОУН або участь у національному русі опору. У цій боротьбі проти обох тоталітарних режимів були величезні жертви, продемонстровано справжній героїзм, який потрібно донести до студентської молоді.

Нам, через десятиліття, легко вказувати на помилки, допущені кимось, з огляду на нинішню політичну ситуацію у світі. Та в ті роки вона була зовсім іншою, і багато країн та політичних блоків, керуючись своїми інтересами, співвідносили і звіряли свої плани, орієнтуючись на реалії свого часу.

Наведемо думки студентської молоді університету щодо проблеми. На запитання «Чи була УПА армією?» ствердно відповіли 76 % опитаних, «ні» – 6,3 %, не визначилися у ставленні до питання 16 % респондентів. Про те, що УПА була воюючою стороною проти двох сил: німецько-фашистської та радянської, заявили 56 %, ні – 13,8 %, не визначилися – 29,4 % опитаних. 79,1 % респондентів відзначили, що УПА була Українською повстанською армією, ні – 5 %, не визначилися – 15 %. Про те, що УПА була повстанською, відзначили 80,8 %, ні – 5 %, не визначилися – 12 %.

Ідею примирення ветеранів Радянської армії та ветеранів УПА підтримує більшість студентів університету – 60,8 %, не підтримує – 11,5 %, не визначилися – 26,9 % обстежених.

Що ж до примирення ветеранів Радянської армії та ветеранів німецької армії, то думки студентської молоді університету розподілились так: позитивно ставляться до цієї ідеї 57,8 %, проти – 11,3 %, не визначилися – 30,5 % респондентів.

Що здатна вибачити людина людині, народ народу, держава державі? Вбивства? Знеславлення? Зрадництво? І що означає – вибачити: спокійно сприйняти спокутування гріхів, звільнити від провини чи на всю силу (єство) наполягати на привселюдних вибаченнях і вселюдському розкаянні? Ні в українського, ні у польського народу, які більш як півстоліття тому разом пережили трагічне протистояння на волинських землях, відповіді на всі ці запитання сьогодні немає. Немає її і у студентської молоді університету.

Кажуть, час лікує найнестерпніший біль, найглибші рани... Але час – це продовження буття, і мірою його може стати ще не одне покоління поляків і українців. І невизначеність буде трюїти

відносини двох слов'янських народів-сусідів. Прошло понад шістьдесят років, а тернистий шлях до усвідомленого покаяття і вибачення, на жаль, не пройдено.

Під час соціологічного дослідження ми поцікавилися в опитаних, наскільки вони поінформовані про трагічні події на Волині в 1943 р. як молоді українські громадяни і що необхідно для примирення між українцями та поляками в цьому питанні.

Отже, на запитання «Чи знаєте ви що-небудь про українсько-польські зіткнення на Волині в 1943 році?» ми отримали такі відповіді: «добре знаю» – 4 %, «знаю лише в загальних рисах» – 32 %, «щось чув, але не знаю» – 39,7 %, «не знаю» – 22 %.

На запитання «Як ви думаєте, хто був винен у тих трагічних подіях (якщо ви щось знаєте про них)?» опитані відповіли так: українська сторона – 1,8 %; польська сторона – 12,4 %; українська і польська сторони – 16,3 %; ніхто не винен, так склалися обставини – 10,9 %; не визначилися – 53,6 %.

На запитання «Як ви вважаєте, чи повинні українці (українська держава) попросити вибачення у поляків за Волинські події у 1943 році?» отримано такі відповіді: 1,4 % – так, обов'язково; 28,4 % – так, якщо поляки попросять вибачення зі свого боку; 24,2 % – ні; 40,4 % – не визначилися.

Зробімо невеликий екскурс в історію проблеми.

Волинь – історична українська земля на заході України. З раннього середньовіччя ці території були населені місцевими руськими племенами; вони входили до складу Київської Русі, потім – в Галицько-Волинську державу, а в XIV ст. вони були завойовані литовськими князями. Пізніше волинська земля відійшла до складу Першої Речі Посполитої. У XVIII ст., після поділів Польщі, Волинь було включено до складу Російської імперії і на цих територіях було утворено Волинську губернію зі столицею в Житомирі. Як бачимо, і поляки, і українці на цих землях – народи не випадкові.

Після революції 1917 р., на початку XX ст., коли Східна Галичина і Волинь увійшли до складу оновленої Польщі, за бойові заслуги офіцерам і солдатам Ю. Пілсудський віддав українські землі. Це були землі колишніх царських панів. Кращі землі Пілсудський віддав полякам.

З часом поляки почали руйнувати православні храми, не приділяли уваги розвитку української школи, називали українців «русини-свині» і т. ін.

Польська влада прагнула витравити зі свідомості та побуту народу все українське, переконати людей у тому, що українське на цих «одвічно польських» землях є випадковим і неісторичним. У відповідь на протести з боку українського населення влада використовувала війська та поліцію. Таку політику називали пацифікацією (умиротворенням) українців. Відкрито протистояти регулярній армії було неможливо, тому радикальні націоналісти стали на шлях індивідуального терору. Першою їхньою мішенню стали польські чиновники – ідеологи пацифікації та насильницької колонізації, а також українці, котрі співпрацювали з владою.

Звичайно, не всі поляки були недоброзичливо налаштовані до українців, як і українці – до поляків. І не завжди девіз помсти «кров за кров» визначали їх взаємовідносини, в т. ч. у 1943 р.

Ми розуміємо, наскільки невідомою була трагедія. Але найголовніше, що в Польщі і в Україні ще живі свідки цих подій, і немає значення, багато їх чи мало, – вони впливають на думку поляків про Україну і українців про Польщу.

У Волинських подіях багато морального й історичного, отож потрібно бути реалістами, щоб дійти до істини.

Сьогодні вже можна говорити про розвиток українсько-польських відносин, існування багатьох досягнень і досить високого рівня довіри між нашими народами, президентами і політичними елітами. І ми розуміємо, враховуючи в тому числі європейський досвід, що закривати на що-небудь очі – наївний підхід. Невирішені проблеми рано чи пізно дають про себе знати. Досить проаналізувати досвід французів, німців, швейцарців. Коли країна є дійсно демократичною, ці проблеми потрібно вирішувати.

І в Україні, і в Польщі є для кого продовжувати справу національного примирення. Оскільки існує взаємний інтерес у певних людей і груп, є капітали які вони готові вкласти на ринки один одного. Десятки тисяч бізнесменів уже займаються торгівлею між нашими країнами. Ще в 90-ті роки ніхто й подумати не міг, що між Україною і Польщею будуть такі живі, безперешкодні контакти. А вирішення волинської проблеми – це наш спільний пропуск у майбутнє.

Держава повинна забезпечити хоча б те саме узгодження і зведення до спільного знаменника єдину загальну історію країни – через школи всіх рівнів, підручники тощо. Саме школа всіх рівнів є першим та найважливішим і не лише освітнім, а й консолідуючим інститутом – консолідуючим

суспільство, народ, націю, саму державу і союзи держав, країн та народів, Європейський союз зокрема, в якому, до речі, проводять роботу щодо створення саме спільного підручника і саме з єдиної і спільної історії Європи.

А ще – через інформаційний простір і підтримку внутрішнього інформаційного продукту, щоб не сусіди, будь-які, навіть найкращі, розповідали громадянам країни, що проживають у різних регіонах, своє бачення нашої історії, а історики, політологи, журналісти і художники України.

Люди у своїй більшості розумніші, ніж це комусь здається. Уже працюють разом в одній ветеранській організації і ті, й інші ветерани. У селах на Волині стоять пам'ятні знаки, де поряд два списки загиблих за Україну у роки Другої світової війни: воїни Червоної армії і воїни УПА. І якщо оголосити добровільний збір коштів на кілька пам'ятників, то громадяни віддадуть перевагу скоріше саме тому пам'ятнику – всім, хто загинув у 1939–1945 рр.

Під час соціологічного дослідження ми запропонували респондентам вибрати, на який із перерахованих пам'ятників вони внесли б кошти (якби вони в них вони були): Воїну Радянської армії, Воїну УПА, Солдатській матері, Солдатській вдові, всім тим, хто поліг у Другій світовій війні? Ось які ми отримали відповіді: Воїну Радянської армії – 7,7 %; Воїну УПА – 5,8 %; Солдатській матері – 18,3 %; Солдатській вдові – 8,4 %; всім, хто загинув, – 72,6 %.

Драматизм ситуації щодо розуміння ролі УПА у Визвольних змаганнях українського народу полягає і в тому, що, з одного боку, є літопис УПА в 50-ти томах, а з іншого – «Книга пам'яті України» в 250-ти томах. І читають ці томи, на жаль, відповідно люди і з тієї, і з іншої, але ж зі своєї, сторони. І до тих пір, поки не буде зведено і зрозуміло, яка єдина історія єдиного народу, іншого не буде. Правда з однієї сторони, з будь-якої – напівправа. І претензія однієї сторони, будь-якої, на володіння всією істиною, право виступати від імені всіх, право судити, хто був героєм, а хто ним не був, – прямий шлях до тоталітаризму. Від зміни місць ярликів «герой» – «злочинець» сутність не зміниться. Був радянський тоталітаризм – буде інший.

Немає і не було в історії чорного чи білого або червоного чи білого, або синього чи оранжевого. Було і є – і те, й інше, і напівтони, і зміна кольорів. Війна УПА з радянськими силовими структурами була війною громадянською, найбільша трагедія історичного моменту полягає в тому, що це була братовбивча війна. Виходити з громадянської війни важче, ніж з іншої. Тут біль сильніший і образа глибша. Тут немає і не може бути переможців і переможених, тут потрібно перемагати самих себе.

У практиці виховної роботи не можна обійти і той факт, що радянський режим використовував армію та спеціальні підрозділи у боротьбі не лише проти власного народу, як це було з вояками УПА, кримськими татарами, чеченцями, інгушами, карачаївцями, калмиками та ін., а також проти інших народів. Так, 30 листопада 1939 р. Радянський Союз почав війну з Фінляндією, за що його визнали агресором і виключили з Ліги Націй. Після 1945 р. були Угорщина, Чехословаччина, Афганістан та інші країни. Звичайно, не вина солдатів у цьому, їх призвала партія, озброїла і послала захищати свої ідеали і завоювання. Сп'янілим, як сивухою, надуманою класовою ненавистю, цим простим хлопцям здавалося, що вони борються за справедливість. Але ж справедливість по-радянськи: коли всі люди рівні і пронумеровані. І все ж, чи можна почути, скажіть, від учасників війни в Афганістані заяви про відчуття вини перед афганським народом? Попав під призов – і пішов служити, куди сказали – часто чуємо від тих, хто говорить про непорушність «історичних оцінок». Тобто, їх правильність. І не тому, що соромно чи боляче, а тому що не відчувають вини. Чого їм соромитись? Вони були солдатами і виконували накази, а значить, нині заслужено отримують пенсії і виступають на шкільних ранках та в студентських аудиторіях.

Ми звикли жаліти самих себе як жертв «системи» і не можемо зізнатися, навіть зізнатися самим собі, що тримали її на своїх плечах. Ми солдати, ми – не винуваті. Ми – раби, а тому робили те, що нам говорили. Ми – не несемо відповідальності ні за що. Головне, чого не трапилось з нами за двадцять років незалежності, – ми не стали вільними людьми, обтяженими такими складними почуттями, як почуття власної гідності, відповідальності і провини за все, що сталося.

Герої і героїзм завжди були найважливішими цінностями в будь-якому суспільстві, яке визнає їх самостійно. І відігравши цілком позитивну чи переважно позитивну роль у вітчизняній історії, той чи інший діяч може відіграти прямо протилежну роль в історії інших країн. Особливо, коли йдеться про ті події, що пов'язані з національно-визвольними змаганнями. За всіх умов треба усвідомити, що громадяни України, Росії, Польщі, Ізраїлю мають різну історичну пам'ять і різні підходи до оцінювання подій та явищ вітчизняної історії, яка в кожній з цих країн – своя.

Час, досвід, людська мудрість лікують рани, дають змогу уникнути помилкових рішень та позбутися ідеологічних ярликів. Старше покоління пам'ятає, що Карл Маннергейм, який командував фінською армією під час радянсько-фінської війни, брав участь в організації блокади Ленінграда і в колишньому СРСР його називали фашистом. Аж у 2001 р., під час офіційного візиту до Фінляндії, Володимир Путін поклав вінок на його могилу. Генерала Владислава Андерса Сталін витяг з підвалів Луб'янки, щоб той сформував на території СРСР польську армію, але нікому не спало на думку звинувачувати Андерса в більшовизмі.

На жаль, у нас іще досі не перемогла позиція: оцінювати історичних діячів саме з позицій українських національних інтересів. Тоді не було б жодних проблем щодо І. Мазепи, С. Петлюри, С. Бандери. Бо в якій країні піддають осуду людей, що боронили її незалежність? А в Україні надто довго героями оголошували колаборантів і т. ін., хто служив не своїй країні.

Підсумовуючи, ще раз хочеться повернутися до проблеми історичної правди. Чи варто тривожити пам'ять загиблих героїв і дошукуватися неоднозначної істини в трагічних подіях Другої світової війни? Річ не тільки і не стільки в історичній правді, скільки у збереженні на пострадянському просторі, зокрема й в Україні, системи «радянських цінностей». Брежнєв, як сірка, роз'їдає не тільки історію, а й усі сторони життя. «Непереписана історія», дуті герої, «червоні прапори», спільні російсько-українські уроки пам'яті в школах, помпезний військовий парад за участю «братніх народів» – росіян, білорусів, пам'ятник «вождю народів» у Запоріжжі прямим шляхом ведуть до провалу політичних, економічних, соціальних реформ у країні. Народ, якого історія нічого не вчить, який послуговується перекрученою системою цінностей і брехливою історією, приречений залишатися на узбіччі історії.

Молодь може і мусить ставитися дуже позитивно до перемоги у Другій світовій війні, але повинна пам'ятати: саме Радянський Союз спричинив те, що все склалося так трагічно. Як цього досягти? Освітою та вихованням.

Список використаних джерел

1. Дружбинский В. Скажи мне, кто твой враг / В. Дружбинский // Зеркало недели. – 2002. – 11 окт.
2. Тинда В. Ігри політиків з історією / В. Тинда // Дзеркало тижня. – 2008. – 11 жовт.
3. Шморгун О. Невідома війна / О. Шморгун // День. – 2000. – 6 трав.
4. Завгородня Е. Беда крупным планом / Е. Завгородня // Зеркало недели. – 2003. – 16 авг.
5. Кульчицький С. ОУН–УПА: справа в істині, а не в політичній монополії на минуле / С. Кульчицький // День. – 2000. – 6 груд.
6. Соболев Ю. Брежнєв і правда про Велику Вітчизняну / Ю. Соболев // Дзеркало тижня. – 2011. – 11 черв.
7. Шаповал Ю. Украинская Вторая мировая / Ю. Шаповал // Зеркало недели. – 2005. – 23 апр.

Елла Бистрицька

Консолідація православних церков країн Східної Європи навколо Московського патріархату як чинник геополітичних планів Кремля (1944–1948 рр.)

У статті на основі архівних документів з'ясовано окремі аспекти політики радянського керівництва, пов'язані з планами перетворення Московського патріархату на центр Вселенського православ'я та шляхи встановлення канонічних зв'язків Російської православної церкви з православними церквами Східної Європи.

Ключові слова: Російська православна церква, Рада у справах Російської православної церкви, Московський патріархат, Ватикан, східні патріархи.

Быстрицкая Элла. Консолидация православных церквей стран Восточной Европы вокруг Московского патриархата как фактор геополитических планов Кремля (1944–1948 гг.). В статье на основе архивных документов проанализированы некоторые аспекты политики советского руководства, связанные с планами превращения Московского патриархата в центр Вселенского православия и пути восстановления канонических связей Российской православной церкви с православными церквами Восточной Европы.

Ключевые слова: Русская православная церковь, Совет по делам Русской православной церкви, Московский патриархат, Ватикан, восточные патриархи.